

MAGÁNEGYESÍTEMEK

MAGÁNFELSŐOKTATÁS ÉS PRIVATIZÁCIÓ

Bármilyen meglepőnek is tűnik, a magán és állami felsőoktatás között vont határ történelmileg újkeletű megkülönböztetés. A középkori egyetem tagolatlanul ágyazódott a keresztény hit által egyesített rendi társadalom testébe. Felépítése és képzési ágai a keresztény világszemléletet utánozta, sokat emlegetett autonómiája pedig a rendi, illetve céhes elkülönülés tudományos-oktatási megfelelője volt. A királyi alapítólevelek által – mai kifejezéssel élve – köztisztviselési jogállásúvá tett intézmények bevételi forrásai nagyobb részt királyi támogatásból és főúri adományokból, kisebb részben pedig hallgatói tandíjából tevődtek össze.

A középkori „köztisztviselési” egyetem átalakulása a társadalmi változásokkal párhuzamosan indult meg. A „felvilágosodás” mozgalma a középkori egyetem szellemi alapjait támadta, az elvilágiasodás társadalmi folyamata pedig a tudomány transzcendens legitimációját kérdőjelezte meg. A demokratikus forradalmak és reformkorszakok nyomán az egyetemi autonómiát tápláló testületi *libertas*-ok helyébe az egyéni szabadságjogok léptek. A kapitalizmus *Adam Smith* által leírt felemelkedése piacelvű társadalmat alakított ki, amely az egyetemeken szerzhető tudást is munkaerőpiaci értékkel bíró árunak tekintette, egyre közelebb hozva ezzel a korábban elkülönült szakképzéshez. A piaci elv *Karl Marx*-i kritikájaként született szocialista mozgalom pedig a társadalmi esélyegyenlőség kérdéskörét hozta be a felsőoktatásba.

Az eltömegesedő felsőoktatás elengedhetetlen külső szabályozásának mikéntjéről megindult vita vetette fel először a magán- és állami tulajdon kérdését. A két szektor közötti megkülönböztetés először a 19. századi USA-ban vált értelmessé, ahol a legrégebbi magánegyetemek mellett robbanásszerűen fejlődött ki az újonnan alapított állami egyetemek rendszere. Az állami szerepvállalás növekedésével és a tömegfelsőoktatási rendszerek létrejöttével csökkent a magánintézmények szerepe. Európában például az állami expanziót túlélő *Oxford* és *Cambridge* mellett csak néhány új magánintézmény jött létre, mint például a *London School of Economics* vagy az *École Libre des Sciences Politiques*.

Az Európán kívüli világ államaiban azonban, az expanzió segítségével tanúsított állami szerepvállalás korlátozott volta miatt, esetenként kiterjedt magánfelsőoktatás alakult ki. *Geiger* a következő típusokat állította fel (*The Encyclopedia of Higher Education. Oxford, Pergamon Press, 1992. p. 1450.*).

„Ahol az állami felsőoktatás kiterjedtsége és befogadóképessége korlátozott, ott a magánszektor elégíti ki a felsőoktatás iránt megnövekedett társadalmi igényeket. Ennek eredménye a *tömegmagánszektor*, amely általában az adott ország hallgatóinak többségét fogadja.

Ahol az állami és magánintézmények megegyező jogállással és feladatokkal bírnak, ott a két szektor *párhuzamossá* válik. Ahol pedig a kormányzat az állami szektorra bízta a felsőoktatás céljainak megvalósítását, ott a magánintézményeknek csupán *mellékes* szerep jut.

Ahol a több felsőoktatás iránt jelentkező igényeknek szándékosan csak egy töredékét elégítik ki, ott a magánszektor leglényesebb célja a *több* felsőoktatás adása lesz.

Ahol a társadalom kulturális csoportjainak hatalmukban áll elkülönülni, és a többivel egyenlő felsőoktatási intézmények felállítása, ott a magánszektor a *kulturális különbözőség* hagyományait jeleníti meg.

Ahol pedig az állam a felsőoktatás meghatározó erejű biztosítására törekszik, ott a magánintézmények számára valószínűleg azon piaci rések kihasználása marad, melyek a felsőoktatásnak a különböző kisebbségek által igényelt és támogatott, *elkülönülési* szolgáló formáit támogatják.”

A felsőoktatás privatizációja a magánoktatás létrejötténél újabb történelmi jelenség. Célja az intézményi versenyt korlátozó állami kizárólagosság visszaszorítása, az újonnan keletkezett állami intézmények dinamizálása és a modern felsőoktatási rendszerek expanziója során az állami szektorba integrálódott magánintézmények “kiszabadítása”. A privatizáció, mint keresletszabályozó és az intézményközi versenyt növelő politika, az ingyenes közszolgáltatássá váló felsőoktatás “túlfogyasztása” és az azt kísérő nemkívánatos társadalmi jelenségek (elviselhetetlen állami költségek, irányítási válság, proletarializálódó oktatói kar, tömeges értelmiségi munkanélküliség) kiküszöbölésének eszközeként indult el a 80-as évtizedben.

Szemben a privatizáció elméletével, a gyakorlat csak szerény eredményeket tud felmutatni a felsőoktatás területén. Míg a gazdaságban privatizáció alatt az állami tulajdon magánkézbe adását értjük, addig a felsőoktatásban a megnevezés inkább egy tágabb értelmű államtalanítás és piacépítés megjelölésére szolgál. Ennek leggyakoribb formái: a) a hallgatói tandíj (újból) bevezetése; b) az állami intézmények üzletszerű működésének, azaz az oktatási javak oktatási szolgáltatásokká alakításának ösztönzése, ami pénzes kurzusok, tanácsadás, szakértés, kutatás meghirdetése lehet külföldi hallgatóknak, vállalatoknak vagy más megrendelőknek.

A poszt-kommunista államok felsőoktatási gyakorlata pedig arra nyújthat példát, hogy a privatizációs állami politikák késleltetése vagy elnyújtása spontán privatizációs folyamatokat indíthat be az intézményi szférában.

Setényi János

MAGYARORSZÁG

Mai oktatáspolitikai vitáinkban az államon kívüli fenntartók szerepét a felsőoktatásban fogalmi tisztázatlanságok nehezítik. Ezért elsősorban a törvényi szabályozás átalakulásakor pontatlanul fogalmazó jogi szaknyelv a felelős. Mint később látni fogjuk, a magyar felsőoktatás jelenleg három különböző jogállású részre tagolódik az utolsó törvénymódosítás következtében, amelyet a jogi nyelv *állami, nem-állami és egyházi felsőoktatás* névvel illetett. Az elnevezés azonban két szempontból is zavaró: egyrészt nem érthető, hogy az egyházi felsőoktatás miért nem tartozik a nem-állami körbe, másrészt kimaradtak az állam által el nem ismert, de a felsőoktatási intézményekkel azonos profilú oktatást nyújtó képzési formák, melyek – fenntartói szempontból – ugyancsak nem-államinak tekinthetők. Mind ebből rögtön látszik, hogy a címben szereplő meghatározás definiálásra szorul: mit nevezhetünk ma magánfelsőoktatásnak?

A tanulmányban használt “fogalmi rendszertan” a felsőoktatás két dimenziójában próbálja egyszerre meghatározni a különböző szférák tartalmát: egyrészt elkülönítendőnek tartjuk az állami és a nem-állami szférát a fenntartók jellegzetes különbözősége miatt, másrészt figyelemmel kell lennünk a törvényi szabályozás által elismert, illetve el nem ismert intézmények eltérő jellemzőire. Ezek alapján az 1. ábrán látható módon csoportosíthatjuk a felsőoktatási intézményeket.